

Isojako

SUOMEN MAATALOUSHISTORIAN TUTTU TUNTEMATON

Suomen maatalouden historiasta löytyy tuskin ainuttakaan toista ilmiötä, josta olisi kirjoitettu niin paljon ja niin useassa eri kontekstissa, kuin isojako. Aihetta käsitellään tavalla tai toisella kaikissa pitäjän- ja maakuntahistorioissa sekä Suomen maatalouden ja taloushistorian yleisesityksissä. Aihetta sivutaan lisäksi useissa 1700-lukua käsittelevissä erityistutkimuksissa. Maanjakoreformi kiinnostaa ja on aina kiinnostanut myös muita tieteenaloja taloustieteestä sosiologiaan ja kansatieteestä kulttuurimaantieteeseen. Peruskoulun ja lukion oppikirjoissakin aihe nousee esiin. Mistä kiinnostus kumpuaa? Tärkein syy on eittämättä se, että isojako liittyi tai se halutaan liittää osaksi modernin maailman syntytarinaa. Isojaosta kirjoitetaan, koska sitä pidetään yhtenä keskeisimpänä saranakohtana esimodernin ja modernin yhteiskunnan välissä. Jos peltoja viljeltäisiin edelleen sarkajaossa, jos maaseudulla asuttaisiin edelleen ryhmäkylissä ja jos metsäteollisuus joutuisi hankkimaan raaka-aineensa kylien hallinnoimilta yhteismailta, talouselämämme toimintaedellytykset olisivat hyvin toisenlaiset kuin ne nyt ovat.

Siihen nähden, miten suurena historiallisena käänteenä isojako esitetään, sitä on tutkittu yllättävän vähän. Emme kunnolla tiedä, minkälainen saranakohta isojako oikeastaan olikaan. Aivan viime vuosina tutkimustilanne on jonkin verran kohentunut, mutta varsinkin isojaon vaikutukset tunnetaan edelleen heikosti. Osin tutkimustilanteesta johtuen, osin kenties muista syistä isojakoa käsittelevissä teksteissä toistetaan vuodesta ja vuosikymmenestä toiseen väittämiä, joiden todenperäisyyttä on paikallaan arvioida kriittisesti. Olen koonnut alla olevaan listaan neljä yleisimmin esiintyvää käsitystä. Väittämille on yhteistä, että ne eivät esiinny ainoastaan histo-

FT Petri Talvitie on tutkijatohtorina Suomen ja pohjoismaiden historian oppiaineessa Helsingin yliopistossa. Sähköposti: petri.talvitie@helsinki.fi.

riantutkimuksessa, vaan käsitykset toistuvat kaikenlaisissa akateemisissa ja populaareissa kirjoituksissa, sekä painetuissa että verkossa julkaistuissa:

- isojako toimitettiin esivallan määräyksestä
- säätyläiset kannattivat ja talonpojat vastustivat isojaon toimeenpanoa
- isojako hajotti ryhmäkylän ja hävitti kyläyhenteisön ("kylähengen")
- Suomen ensimmäinen isojako toimitettiin Laihialla

Yksi yleisimpiä isojakoon liitettyjä väittämiä on, että isojako oli esivallan toimesta toteutettu pakoreformi, joka toteutettiin vastoin talonpoikien tahtoa. Väittämiä ei ole täysin vailla todellisuuspohjaa, sillä lainsäädäntö antoi maaherroille ja kuvernööreille varsin suuret valtuudet edistää maanjakotoimituksia lääneissään. Maaherroille annetut aloiteoikeudet kirjattiin lainsäädäntöön ensimmäistä kertaa vuonna 1766. Isojaon luonnetta hallinnollisena uudistuksena korostaa sekin, että yleisten, läänikohtaisten verollepanojen yhteydessä maat oli jaettava automaattisesti ilman maanomistajien erillistä anomusta. 1700-luvulla

veropanoit käynnistivät isojaon Pohjanmaalla, Savossa ja Karjalassa. Myöhemmin näin tapahtui myös Viipurin läänissä, Kainuussa ja Lapissa. Maantieteellisesti katsottuna suurin osa Suomen pinta-alasta jaettiin siis hallinnollisesti.

Totta on sekin, että isojakoon kohdistui vastustusta. Laihialla pitäjän herrnhutilainen kirkkoherra Samuel Wacklin kirjoitti esivallalle pitävänsä isojaon toimeenpanoa ”moraalittomana”, ja paikalliset isännät kieltäytyivät tekemästä yhteistyötä pitäjään ratsastaneen maanmittarin kanssa. Aktiivisesta vastarinnasta on löydettävissä tietoa myös useista hämäläispitäjistä. Pälkäneen, Akaan ja Hattulan pitäjistä lähetettiin 1760-luvulla Tukholmaan laittomasti valittuja valtiopäivämiehiä vaatimaan isojaon peruuttamista.

Kolikolla oli kuitenkin toinenkin puoli. Ensinnäkin isojakolainsäädännön mukaan toimitukset oli mahdollista käynnistää myös maanomistajien anomuksesta, ja aloiteoikeutta myös käytettiin. Uudellamaalla suurin osa maanjaoista käynnistyi yksityisten aloitteiden seurauksena. Tilanne oli todennäköisesti samansuuntainen kaikkialla Etelä-Suomessa. Lisäksi uusin kotimainen ja ruotsalainen tutkimus ovat osoittaneet, että aloiteoikeuttaan eivät käyttäneet ainoastaan säätyläiset, vaan myös useat talonpojat anoivat aktiivisesti tilustensa jakoa. Uudellamaalla talonpojat olivat mukana lähes joka toisessa isojakoanomuksessa 1700-luvulla. Vastaavanlaisia tuloksia on saatu myös Itä-Götanmaalla.

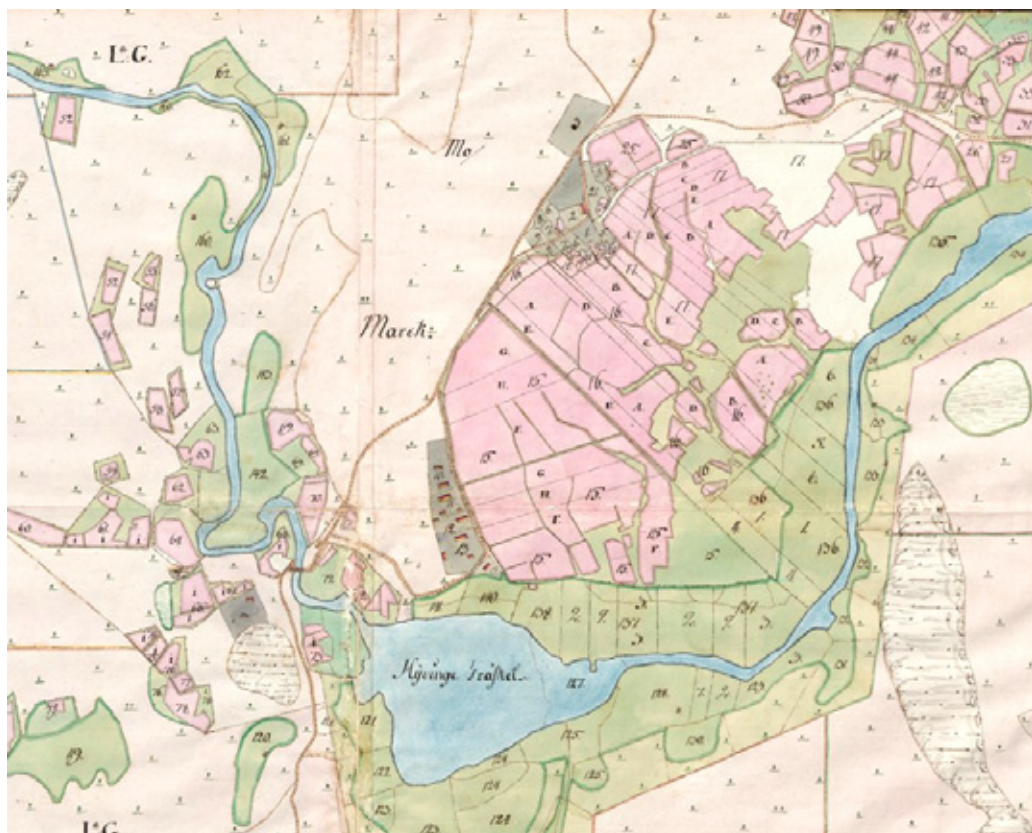
Toiseksi isojakoon kohdistunut vastustus oli lopultakin hyvin poikkeuksellista, ja silloin kun vastarintaa esiintyi, se vaikuttaisi kummunneen kylien sisäisistä maariidoista. Hämeessä sattuneiden riitatapausten tarkempi analyysi on osoittanut, että vastarintatapausten aktiivisimmat riitapukarit olivat kaikki osapuolina sitkeissä maariidoissa. Vaikuttaisi siis siltä, että heillä oli oma lehmä ojassa. Isojakoa ei vastustettu periaatteellisella tasolla, vaan siksi, että sen pelättiin aiheuttavan suuria menetyksiä.

Asutuskehityksen osalta historiantutkimus on kumonnut jo aikapäiviä sitten väitteen, että ryhmäkylät olisivat kadonneet länsi- ja eteläsuomalaiselta maaseudulta nimenomaan isojaon seurauksena. Kyläasutuksen hajauttaminen oli toki yksi isojaon tavoitteista, mutta tavoitteeseen päästiin vain harvoissa kylissä. Pääsääntöisesti maalaismaisema pysyi tässä suhteessa ennallaan aina 1800-luvun lopulle asti, paikka paikoin pitempäänkin.

Tutkimustuloksista huolimatta käsitys isojaosta ryhmäkylän hajottajana elää sitkeänä varsinkin historiantutkimuksen ulkopuolella. Väitteen pitkäikäisyys johtunee siitä, että historiantutkimus ei ole onnistunut tarjoamaan korvaavaa selitystä. Ryhmäkylien katoaminen on teema, jota kukaan ei ole kunnolla tutkinut. Osaselityksiä on toki tarjolla. Oma vaikutuksensa on varmasti ollut 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa toteutetuilla isojaon järjestelyillä ja uusjaoilla, joiden tavoitteena oli saattaa loppuun isojaosta alkanut kehitys kohti yhtenäisiä viljelypalstoja. Kyläasutus purkautui oletettavasti myös vapaaehtoisten ulosmuuttojen seurauksena ilman maanjakojen työntövaikutusta. Esimerkiksi tulipalojen jälkeen perheet eivät välttämättä rakentaneet tupaansa enää vanhalle tontille kyläkeskukseen, vaan pystyttivät asuin- ja talusrakennuksensa lähemmäs isojaossa saamiaan peltolohkoja.

Kyläasutuksen ohella isojaon on väitetty vaikuttaneen kylien sisäisiin vuorovaikutussuhteisiin. Sen jälkeen kun jokaiselle talollisperheelle oli jaettu omat pellot ja omat metsäpalstat, perheiden ei enää tarvinnut tehdä yhteistyötä maatalouden saralla, ja kyläyhteisöllisyys alkoi murentua. Yhteistoimintaan perustunut vuorovaikutus korvautui yksilöllisyydellä. Väite isojaon yksilöllistävstä vaikutuksesta yhdistetään usein edellä mainittuun käsitykseen isojaosta esivallan ja säätyläisten ajamana pakkoreformina. Talonpojat olisivat halunneet pitää kiinni tutusta ja turvallisesta kyläyhteydestä, mutta valtaeliitti halusi raivata tietä yksityiselle yritteliäisyydelle. Uuden maanjaon on jopa väitetty ”pakkoindividualisoineen” talonpoikaisväestön. Näin pitkälle menevät johtopäätökset ovat kuitenkin yliampuvia jo pelkästään sen vuoksi, että talonpojat olivat itse aktiivisia prosessissa.

Myös yhteistoiminnan luonnetta ja siinä tapahtuneita muutoksia on paikallaan tarkastella uudelleen. Sarkajakaisessa kylässä talollisten oli kyettävä sopimaan yhdessä maataloustöiden ajankohdista ja käytetyistä viljelymenetelmistä. Myös karjanhoito edellytti yhteistä päätöksentekoa, sillä talolliset eivät laiduntaneet lehmäänsä ja vuohiaan perhekunnittain, vaan koko kylän karja liikkui yhtenä laumana peltovainioissa ja yhteismetsissä. Maanviljely itsessään ei perustunut yhteistoimintaan, kuten usein annetaan ymmärtää, vaan jokainen perhe viljeli sarkojaan itsenäisesti talon oman työvoiman turvin. Isojaon jälkeen talollisten mahdollisuus itsenäiseen päätök-

Nurmijärven Hyvinkäänkylän isjakokartta 1780-luvulta. Isjakoon liittyvät lähdeaineistot ovat tärkeitä monille tutkimus-aiheille, mutta itse isjakoa on tutkittu vähemmän kuin voisi ajatella. Kuva: Kansallisarkisto, Maanmittaushallituksen uudistusarkisto.

sentekoon kasvoi, mutta sitä hyödynnettiin rajallisesti. Keskiajalta periytyvät viljelymenetelmät säilyttivät asemansa 1800-luvun lopulle asti, ja yhteislaiduntaminen jatkui kaikkialla Suomessa pitkälle 1800-luvun puolelle. Itä- ja Pohjois-Suomessa yhteiset metsälaitumet olivat yleisiä vielä 1930-luvulla varsinkin pientiloilla.

Lopuksi on paikallaan nostaa esiin kysymys Suomen ensimmäisestä isojaosta. Lähes poikkeuksetta titteli annetaan Laihialle. Tämä on kuitenkin puhdas väärinkäsitys. Suomen tiettävästi ensimmäinen isojako käynnistyi Pohjanmaalla

Uudenkaarlepyyn kirkonkylässä vuonna 1753. Ei silti, Laihiallekin on perusteltua antaa pioneeria-sema, sillä se oli ensimmäinen kokonainen pitäjä, jota ryhdyttiin jakamaan huhtikuussa 1757 annetun ensimmäisen valtakunnallisen isojakoasetuksen pohjalta. Asetuksessa isojako kytkettiin yleisiin, läänikohtaisiin verollepanoihin, joita Pohjanmaalla oli ryhdytty toimittamaan 1750-luvun alussa. Laihia oli Isonkyrön ohella Pohjanmaan ensimmäinen pitäjä, jossa verollepano saatiin valmiiksi, ja näin ollen siitä tuli myös ensimmäinen pitäjä, jossa isojako voitiin käynnistää. ■